

**Μαρία Κωνσταντουδάκη-
Κιτρομηλίδου**

**Καθηγήτρια Βυζαντινής
Αρχαιολογίας**

**Διευθύντρια του Μουσείου
Αρχαιολογίας και Ιστορίας της
Τέχνης του Πανεπιστημίου Αθηνών**

**Διεύθυνση: Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Τομέας Αρχαιολογίας
και Ιστορίας της Τέχνης**

Τηλέφωνο: 210-7277419

Fax: 210-7248979

E-Mail: maconst@arch.uoa.gr

Α΄. ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Σπουδές και έρευνες:

Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορικό και Αρχαιολογικό: Πτυχίο (άριστα).

Βενετία, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, με υποτροφία της Ακαδημίας Αθηνών (1973-1977). Έρευνες στα Κρατικά Αρχεία Βενετίας (εποπτεία του Καθηγ. Μανούσου Μανούσακα) για τη βυζαντινή ζωγραφική στην Κρήτη της βενετικής περιόδου, έρευνες σε άλλα αρχεία και βιβλιοθήκες.

Università Ca' Foscari di Venezia (1973-1977). Μαθήματα Ιστορίας της Τέχνης της Αναγέννησης και Ιστορίας της Νεότερης Τέχνης στο Πανεπιστήμιο Βενετίας (Καθηγ. Terisio Pignatti, Καθηγ. Giuseppe Mazzariol).

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, συνεργάτις (1977-78) στην έρευνα του ακαδημαϊκού Μανόλη Χατζηδάκη «Έλληνες ζωγράφοι μετά την Άλωση (1450-1830)».

Harvard University, Department of Art History (1978-79). Μαθήματα Βυζαντινής Τέχνης (Καθηγ. Ernst Kitzinger) και Ιστορίας της Τέχνης της Αναγέννησης (Καθηγ. Konrad Oberhuber) και του Μπαρόκ (Καθηγ. Zírka Zaremba Filipčzak). Υποτροφία (1979) από την American Association of University Women.

Συμμετοχή στην αρχαιολογική έρευνα πεδίου (καταγραφή βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων) στη Μάνη και την Επίδαυρο Λιμηρά με τον Καθηγητή Νικόλαο Δρανδάκη και τους συνεργάτες του (1982-83).

University of London, Courtauld Institute of Art, Μεταπτυχιακό πρόγραμμα (με υποτροφία του Βρεταννικού Συμβουλίου), Τέχνη Αναγέννησης (Καθηγ. Michael Hirst, Καθηγ. Lorne Campbell), Βυζαντινή Τέχνη (Καθηγ. Robin Cormack). Μεταπτυχιακό δίπλωμα (M.A.) με διάκριση (1986). Έρευνα και σεμινάρια στο Warburg Institute του Πανεπιστημίου του Λονδίνου.

Έρευνες σε Μουσεία, Πινακοθήκες, Συλλογές και βιβλιοθήκες της Μεγάλης Βρεταννίας με υποτροφία της Βρεταννικής Αρχαιολογικής Σχολής (1988).

Διδακτορικό δίπλωμα με άριστα από το Πανεπιστήμιο Αθηνών (1989).

Κύρια ενδιαφέροντα, ειδίκευση:

Υστεροβυζαντινή και μεταβυζαντινή ζωγραφική και δυτικοευρωπαϊκές επιδράσεις. Βυζαντινές τοιχογραφίες και φορητές εικόνες. Κοινωνικό πλαίσιο και ιστορία της ζωγραφικής και άλλων τεχνών στην Κρήτη (13ος-17ος αι.). Βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί ζωγράφοι. Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (El Greco).

Βενετικές αρχειακές πηγές (Κρατικά Αρχεία Βενετίας, άλλα δημόσια και ιδιωτικά αρχεία) για την κοινωνική ιστορία της ζωγραφικής και άλλων τεχνών στην Κρήτη της βενετικής περιόδου (γλυπτική, μικροτεχνία), σε συνδυασμό με το αρχαιολογικό υλικό.

Εργασία και διδασκαλία:

Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας (λέκτωρ από το 1990, επίκουρη καθηγήτρια, αναπληρώτρια καθηγήτρια).

Καθηγήτρια Βυζαντινής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Διδασκαλία Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (μαθήματα κορμού, προπτυχιακά και μεταπτυχιακά σεμινάρια).

Κύρια επόπτρια μεταπτυχιακών φοιτητών και υποψηφίων διδασκόντων, μέλος τριμελών επιτροπών για διπλωματικές μεταπτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας και στο Τμήμα Θεολογίας του ΕΚΠΑ και σε άλλα πανεπιστήμια, καθώς και μέλος πολλών επταμελών επιτροπών.

Επισκέπτρια καθηγήτρια (Visiting Professor), Φλωρεντία, The Harvard University Center for Italian Renaissance Studies – Villa I Tatti, 2012.

Διοικητική απασχόληση (ενδεικτικά):

Μέλος τριμελών εισηγητικών επιτροπών για θέσεις ερευνητικού-διδασκτικού προσωπικού Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης καθώς και Ιστορίας της Τέχνης των Πανεπιστημίων Αθηνών (Φιλοσοφική Σχολή, Θεολογική Σχολή), Κρήτης, Πελοποννήσου.

Μέλος εκλεκτορικών σωμάτων των Πανεπιστημίων: Αθηνών (διάφορα Τμήματα), Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Κρήτης, Αιγαίου, Πελοποννήσου και άλλων περιφερειακών πανεπιστημίων και πρόεδρος εκλεκτορικών σωμάτων.

Έχω διατελέσει εκπρόσωπος του Τμήματός μας στην Ειδική Διατμηματική Επιτροπή του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Μουσειακές Σπουδές» του Πανεπιστημίου Αθηνών. Επίσης έχω συμμετάσχει στη Συντονιστική Επιτροπή Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματός μας.

Εξελέγην διευθύντρια (το 2012) του Μουσείου Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μουσείο Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης

Διευθύντρια του Μουσείου (από το 2012) και υπεύθυνη της Συλλογής Βυζαντινής Ζωγραφικής. Το Μουσείο, το οποίο περιλαμβάνει 11 συλλογές (από την Προϊστορική Αρχαιολογία μέχρι τη Νεότερη τέχνη), το Αρχαιολογικό Πάρκο και τη Μονάδα Συντήρησης αρχαιολογικών ευρημάτων, υποδέχεται φοιτητές για άμεση επαφή με τα αρχαιολογικά ευρήματα, οργανώνει αρχαιολογικές ασκήσεις, δέχεται σπουδαστές Συντήρησης για πρακτική άσκηση, πραγματοποιεί εκπαιδευτικά

προγράμματα για μαθητές. Συμμετέχει σε διάφορες δράσεις του Υπουργείου Πολιτισμού, συνεργάζεται με μέλη του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης και με άλλους συναδέλφους, οργανώνει ομιλίες, είναι ανοιχτό σε επιστήμονες και το ευρύ κοινό και εμπλουτίζεται διαρκώς με νέο πληροφοριακό υλικό και δωρεές αντικειμένων. (<http://museum.arch.uoa.gr/>)

Ερευνητικά προγράμματα

1. «Δομήνικος Θεοτοκόπουλος. Η τέχνη και η εξέλιξη του ζωγράφου από τη βυζαντινή παράδοση στα έργα του της ρωμαϊκής περιόδου».

2. «Τεχνίτες και εργαστήρια αργυροχρυσοχοΐας στην Κρήτη κατά την υστεροβυζαντινή και τη μεταβυζαντινή περίοδο (14^{ος}-17^{ος} αι.): Άγνωστα τεκμήρια από τα Αρχεία της Βενετίας».

Υπεύθυνη και των δύο προγραμμάτων. Μερική ενίσχυση από τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας. Απασχόληση κατά καιρούς και εκπαίδευση μεταπτυχιακών φοιτητών. Από τις έρευνες αυτές, που βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο έχουν προκύψει ανακοινώσεις σε συνέδρια και δημοσιεύσεις.

3. Συμμετοχή στο ερευνητικό πρόγραμμα: “*Dévotion et société: l’homme et la femme en prière dans les églises chypriotes (XIIe-XVIIIe siècles)*”, Projet de recherche, Πανεπιστήμιο του Montpellier (Université Paul-Valéry, Montpellier III), Σχολή: Arts, Lettres, Langues, Sciences Humaines et Sociales, Τμήμα: Histoire-Histoire de l’Art. Σε ομάδα με τις καθηγήτριες Françoise Robin και Brunehilde Imhaus και τον λέκτορα Simone Piazza του ως άνω πανεπιστημίου και σε συνεργασία με το Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

Συμμετοχή σε επιστημονικές εταιρείες. Επιτροπές

Μέλος της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας.

Μέλος της Ελληνικής Επιτροπής Βυζαντινών Σπουδών της Διεθνούς Ενώσεως Βυζαντινών Σπουδών (Association Internationale des Études Byzantines).

Μέλος της Society for the Promotion of Byzantine Studies (Λονδίνο).

Μέλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας.

Ιδρυτικό μέλος της Εταιρείας Μελέτης των Σχέσεων του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού με τη Δύση.

Μέλος τοπικών συμβουλίων μνημείων, επιτροπών διοργάνωσης συνεδρίων, επιστημονικών επιτροπών διεθνών εκθέσεων και εκδόσεων.

Ανακοινώσεις σε συνέδρια και ομιλίες

Δεκάδες ανακοινώσεις σε επιστημονικά συνέδρια, διεθνή και τοπικά, τα περισσότερα με δημοσιευμένες περιλήψεις των ανακοινώσεων ή και με δημοσιευμένες τις αντίστοιχες ανακοινώσεις.

Πολλές διαλέξεις σε πανεπιστήμια, άλλα επιστημονικά ιδρύματα, Μουσεία και οργανισμούς στην Ελλάδα και το εξωτερικό (Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Ελβετία, Ισπανία, Ιταλία, Κύπρο, Ρωσία).

Επίσης ομιλίες για το ευρύ κοινό σε τοπικούς φορείς και μέσα ενημέρωσης.

Β'. ΕΠΙΛΟΓΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

Βιβλία, μονογραφίες, άρθρα

«Οι ζωγράφοι του Χάνδακος κατά το πρώτον ήμισυ του 16^{ου} αιώνας οι μαρτυρούμενοι εκ των νοταριακών αρχείων», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 10 (1973), σελ. 291-380 και πίν. ΙΒ'-ΙΓ' (και ιταλ. περίλ.).

«Στοιχεία από ιταλικές χαλκογραφίες σε εικόνα του Κρητικού ζωγράφου Γεωργίου Σωτήρηου», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 11 (1974), σελ. 240-250 και πίν. ΛΒ'-ΛΣΤ' (και ιταλ. περίλ.).

«Μαρτυρίες ζωγραφικών έργων στο Χάνδακα σε έγγραφα του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 12 (1975), 35-136 (και ιταλ. περίλ.).

“Dominicos Théotocopoulos de Candie à Venise. Documents inédits (1566-1568)”, *Θησαυρίσματα*, τόμ. 12 (1975), σελ. 292-308 (και ιταλ. περίλ.). Αναδημοσίευση: «Ο Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (El Greco) από τον Χάνδακα στη Βενετία. Ανέκδοτα έγγραφα (1566-1568)», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, τόμ. Η' (1975-1976), σελ. 55-71 (και αγγλ. περίλ.). Φωτομηχ. ανατύπ. του αρχικού γαλλικού άρθρου περιλήφθηκε στον τόμο *Δομήνικος Θεοτοκόπουλος: Τεκμήρια για τη ζωή και το έργο του* (επιμ. Ν. Χατζηνικολάου), Ρέθυμνο (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης) 1990, σελ. 32-41 (δίστηλες).

Σημ.: Για την ανακάλυψη των εγγράφων αυτών έγινε ανακοίνωση από τον ακαδημαϊκό Αναστάσιο Ορλάνδο σε δημόσια συνεδρία της Ακαδημίας Αθηνών στις 15 Ιανουαρίου 1976. Βλ. *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 51 (1976), σελ. 43-47.

«Ανέκδοτα έγγραφα για τον ζωγράφο του 16^{ου} αιώνα Ιωάννη Γριπιώτη», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 13 (1976), σελ. 284-296 (και ιταλ. περίλ.).

«Νέα έγγραφα για ζωγράφους του Χάνδακα από τα αρχεία του Δούκα και των Νοταρίων της Κρήτης», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 14 (1977), σελ. 284-296 (και ιταλ. περίλ.).

«Ο ζωγράφος Ματθαίος Βιτζαμάνος και η διακοσμητική ζωγραφική με Εβραίους παραγγελιοδότες στον Χάνδακα τον 16^ο αιώνα», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 15 (1978), σελ. 127-136 (και ιταλ. περίλ.).

«Ειδήσεις για τη συντεχνία των ζωγράφων του Χάνδακα τον 16^ο αιώνα», *Πεπραγμένα του Δ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ηράκλειο 1976), τόμ. Β', Αθήνα 1981, σελ. 123-145 και πίν. 53.

«Τρίπτυχο με σκηνές από το Πάθος του Χριστού στη Δημοτική Πινακοθήκη της Ραβέννας», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 18 (1981), σελ. 145-176 και πίν. Α'-Ι' (και ιταλ. περίλ.).

“A Fifteenth-Century Byzantine Icon-Painter Working on Mosaics in Venice. Unpublished Documents”, *XVI. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten*, II/5 (=Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, 32/5), Wien 1982, σελ. 265-272.

«Το συγγραφικό και εικαστικό έργο του Άγγλου περιηγητή William Haygarth. Υδατογραφίες (lavis) και σχέδια του William Haygarth από την Ελλάδα (1810-1811). Χαλκογραφίες του Charles Turner από το βιβλίο του William Haygarth “Greece, A Poem in Three Parts” (London 1814) και από την έκδοση του Robert Walpole “Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey and Other Countries of the East” (London 1817¹, 1818²). Λιθογραφίες του A. Joly Από το βιβλίο “Vues de la

Grèce moderne” (Paris 1824)», στο: *Τόπος και εικόνα. Χαρακτικά ξένων περιηγητών για την Ελλάδα, τόμ. Δ΄, 19^{ος} αι.*, Αθήνα 1982, σελ. 147-181 και πίν. 182-245.

«Έρευνα στην Επίδαυρο Λιμηρά», με Ν. Β. Δρανδάκη, Ν. Γκιολέ, Ε. Δωρή, Σ. Καλοπίση, Β. Κέπετζη, Χ. Κωνσταντινίδη, Μ. Παναγιωτίδη, *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας*, Αθήνα 1982, σελ. 349-466 και πίν. 223-248.

«Τρίπτυχο του Γεωργίου Κλόντζα (;) άλλοτε σε ξένη ιδιωτική συλλογή», *Πεπραγμένα του Ε΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Άγιος Νικόλαος, 1981), τόμ. Β΄, Ηράκλειο Κρήτης 1986, σελ. 209-249 και πίν. ΛΖ΄-ΝΗ΄ (Α΄-ΚΒ΄).

«Οι Κρητικοί ζωγράφοι και το κοινό τους: Η αντιμετώπιση της τέχνης τους στη Βενετοκρατία», *Κρητικά Χρονικά*, τόμ. κστ΄ (1986), σελ. 246-261 και πίν. ΝΔ΄-ΞΓ΄ (Α΄-Ι΄).

“Taste and the Market in Cretan Icons in the Fifteenth and Sixteenth Centuries”, *From Byzantium to El Greco. Greek Frescoes and Icons*, Κατάλογος έκθεσης, London, Royal Academy of Arts, 27 Μαρτ.-21 Ιουνίου 1987, σελ. 51-53. Αναδημοσίευση: *Holy Image, Holy Space. Icons and frescoes from Greece*, The Walters Art Gallery, Baltimore, Maryland, 21 Αυγ.-16 Οκτ. 1988, σελ. 51-53.

Μιχαήλ Δαμασκηνός (1530/35-1592/93). Συμβολή στη μελέτη της ζωγραφικής του, Διδ. διατρ., Αθήνα (Πανεπιστήμιο Αθηνών) 1989, τόμ. Α΄-Γ΄, σελ. 626 και 278 πίνακες.

Κείμενα για έργα του Δ. Θεοτοκόπουλου και του Μ. Δαμασκηνού στον κατάλογο της έκθεσης *Δομήνικος Θεοτοκόπουλος Κρης –El Greco of Crete*, επιμ. Ν. Χατζηνικολάου, Ηράκλειο 1990, σελ. 128-135, 146-155, 186-191 (και σε αγγλ. μετάφρ., σελ. 321-326, 331-337, 350-353).

«Εικόνα του Μιχαήλ Δαμασκηνού με τη Γέννηση της Παναγίας και οι ιταλικές πηγές της», *Πεπραγμένα του ΣΤ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Χανιά 1986), τόμ. Β΄, Χανιά 1991, σελ. 239-254 και πίν. 84-92.

«Ο Θεοφάνης, ο Marcantonio Raimondi, θέματα all’antica και grottesche», *Ευφρόσυνον. Αφιέρωμα στον Μανόλη Χατζηδάκη*, Αθήνα 1991, σελ. 271-281 και πίν. 132-140 (και αγγλ. περίλ.).

Έρευνα στην Κάτω Μάνη (με Ν. Β. Δρανδάκη, Ε. Δωρή και Β. Κέπετζη), Αθήνα (Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 130) 1993, 242 σελ. και 50 πίνακες.

Κείμενα για έξι έργα του Μιχαήλ Δαμασκηνού στον κατάλογο της έκθεσης *Εικόνες της κρητικής τέχνης. Από τον Χάνδακα ως την Μόσχα και την Αγία Πετρούπολη*, επιμ. Μ. Μπορμπουδάκης, Ηράκλειο 1993, αρ. 96-101, σελ. 449-461 και πίν. έγχρ. 96-101.

«Ενθρονη Βρεφοκρατούσα και άγιοι, σύνθετο έργο ιταλοκρητικής τέχνης», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, περίοδος Δ΄, τόμ. ΙΖ΄ (1993-1994), σελ. 285-301 (και αγγλ. περίλ.).

«Ο Μιχαήλ Δαμασκηνός ως συλλέκτης σχεδίων Ιταλών καλλιτεχνών», *Αντίφωνον. Αφιέρωμα στον καθηγητή Νικόλαο Β. Δρανδάκη*, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 486-495 (και γαλλ. περίλ.).

«Χριστός Παντοκράτωρ στηθαίος, πρώιμη κρητική εικόνα», *Ροδωνιά, Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα*, τόμ. Α΄, Ρέθυμνο (Πανεπιστήμιο Κρήτης) 1994, σελ. 253-265 και εικ. Α΄-ΙΒ΄ (με αγγλ. περίλ.).

«Έργα "σκουλτόρων" και "μουράρων": Γλυπτική και αρχιτεκτονική στην Κρήτη τον δέκατο έκτο αιώνα με βάση αρχειακές πηγές», *Πεπραγμένα του Ζ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ρέθυμνο 1991), τόμ. Β1 (= *Νέα Χριστιανική Κρήτη*, έτη ΣΤ΄-Ζ΄, 1994-1995), Ρέθυμνο 1995, σελ. 361-403.

«Italian Influences in El Greco's Early Work. Some New Observations», *El Greco of Crete. Proceedings of the International Symposium* (Iraklion, Crete, 1990), επιμ. Ν. Hadjinicolaou, Iraklion 1995, σελ. 97-118.

«Ο Άγιος Ιερώνυμος με τον λέοντα σε εικόνες κρητικής τέχνης. Το θέμα και οι συμβολισμοί του», *"Άνθη χαρίτων". Μελετήματα εόρτια (...)*, επιμ. Ν. Μ. Παναγιωτάκης, Βενετία 1998, σελ. 193-226 (και ιταλ. περίλ.).

«La pittura di icone a Creta veneziana (secoli XV e XVI). Questioni di mecenatismo, iconografia e preferenze estetiche», *Venezia e Creta. Atti del Convegno Internazionale di Studi* (Iraklion-Chanià, 1997), επιμ. G. Ortalli, Venezia (Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti) 1998, σελ. 459-507.

«Άγνωστο τρίπτυχο του Γεωργίου Κλόντζα και ο αποδέκτης του», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, περίοδος Δ', τόμ. Κ' (1998), Αθήνα 1999, σελ. 335-343.

«Η ζωγραφική στην Κρήτη κατά τον δέκατο πέμπτο και δέκατο έκτο αιώνα. Ο μακρύς δρόμος προς τον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο και η πρώιμη παραγωγή του», και κείμενα υπ'αρ. I-IX (κρητικές εικόνες) και 2-6.6 (πρώιμα έργα του Θεοτοκόπουλου) *El Greco. Ταυτότητα και μεταμόρφωση. Κρήτη - Ιταλία - Ισπανία*, Κατάλογος έκθεσης (επιμ. J. Álvarez Lopera), Μαδρίτη (Museo Thyssen - Bornemisza, Φεβρ. - Μάιος 1999), Ρώμη (Palazzo delle Esposizioni, Ιούν. - Σεπτ. 1999), Αθήνα (Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Οκτ. 1999 - Ιαν. 2000), Μιλάνο 1999, σελ. 89-99 και 345-356, 359-373 (της ελλ. έκδ., με επιμ. Ν. Χατζηνικολάου). Κυκλοφόρησε και σε ισπαν., αγγλ. και ιταλ. έκδοση.

«The Bologna Last Supper. A Reconsideration», *El Greco in Italy and Italian Art. Proceedings of the International Symposium* (Rethymno, Crete, 1995), επιμ. Ν. Hadjinicolaou, Rethymno 1999, σελ. 109-123.

L'arte dei pittori greci a Venezia nel Cinquecento, στη σειρά *La pittura nel Veneto. Il Cinquecento*, τόμ. III, επιμ. Mauro Lucco, Milano (Electa editrice) 1999, σελ. 1203-1261.

«Ασήμι λαβράδο και χρυσάφι φίνον: Αρχαιακές μαρτυρίες για την αργυροχοΐα και τη χρυσοχοΐα στην Κρήτη της βενετικής περιόδου», *Πεπραγμένα του Η' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ηράκλειο 1996), Ηράκλειο (Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών) 2000, σελ. 365-380.

«*Conducere apothecam, in qua exercere artem nostram* : Το εργαστήριο ενός Βυζαντινού και ενός Βενετού ζωγράφου στην Κρήτη», *Σύμμεικτα* (Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών), τόμ.14 (2001), σελ. 291-298 (και γαλλ. περίλ.).

«Εικόνα Οδηγήτριας με δύο αγίους στον ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ Τρυπιώτη στη Λευκωσία. Το έργο και τα νοήματά του», *Πεπραγμένα του Τρίτου Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου* (Λευκωσία 1996), τόμος Β' (Μεσαιωνικό τμήμα), Λευκωσία 2001, σελ. 385-409.

«Damaskinos, Theotokopulos e la sfida veneziana», *Il contributo veneziano nella formazione del gusto dei Greci (XV-XVII sec.)*. *Atti del Convegno* (Venezia 2000), επιμ. Ch. Maltezu, Βενετία 2001, σελ. 49-59 και εικ. 17-34 και πίν. V-VIII.

«Le icone e l'arte dei pittori greci a Venezia. Maestri in rapporto con la Confraternita greca», *I greci a Venezia. Atti del Convegno Internazionale di Studio* (Venezia 1998), επιμ. Maria Francesca Tiepolo, E. Tonetti, Venezia (Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti) 2002, σελ. 569-641.

«Ο Άγιος Λουκάς του Θεοτοκόπουλου του Μουσείου Μπενάκη. Νέες επισημάνσεις», *Ζητήματα Μεταβυζαντινής Ζωγραφικής. Στη μνήμη του Μανόλη Χατζηδάκη. Πρακτικά επιστημονικού διημέρου* (Αθήνα 1999), επιμ. Ευγενία

Δρακοπούλου, Αθήνα (Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία) 2002, σελ. 271-279, εικ. 1-6 (με γαλλ. περίλ.).

“Aspetti della committenza artistica a Creta veneziana secondo documenti d’archivio (pittura, argenteria, oreficeria)”, *Economia e arte, secc. XIII-XVIII. Atti della Trentatreesima Settimana di Studi*” (Prato 2001), επιμ. S. Cavaciocchi, Prato (Istituto Internazionale di Storia Economica F. Datini) 2002, σελ. 603-610.

«Κύπριοι ζωγράφοι στη Βενετία στα τέλη του 16ου αιώνα. Αρχαιακές μαρτυρίες και καλλιτεχνική παραγωγή», *Κύπρος-Βενετία. Κοινές ιστορικές τύχες – Cipro-Venezia. Comuni sorti storiche* (Αθήνα 2001), επιμ. X. Α. Μαλτέζου, Βενετία (Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών) 2002, σελ. 353-368, πίν. 1-12.

“La Huida a Egipto y la producción juvenil de El Greco”, *El Greco*, εισαγ. F. Calvo Serraller, Madrid-Barcelona (Fundación Amigos del Museo del Prado) 2003, σελ. 21-36 και πίν. I-XII.

«Από το Ρέθυμνο στη Βενετία : Ο ζωγράφος Κωνσταντίνος Τζάνες Μπουνιαλής και η εξέλιξη της τέχνης του», *Της Βενετίας το Ρέθυμνο: Πρακτικά Συμποσίου – Rethymno veneziano. Atti del Simposio* (Ρέθυμνο 2002), επιμ. X. Μαλτέζου, Α. Παπαδάκη, Βενετία (Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών) 2003, σελ. 415-434 και πίν. 1α-10β.

Pinacoteca Civica di Vicenza. Dipinti dal XIV al XVI secolo. Catalogo scientifico delle collezioni I, επιμ. M. E. Avagnina, M. Binotto και G. C. F. Villa, Cinisello Balsamo, Milano 2003, αρ. 72-77, 201, 302, σελ. 218-223, 372, 474.

«Παραγγελίες πινάκων, εργαστήριο, κυκλοφορία σχεδίων του Μιχαήλ Δαμασκηνού στον Χάνδακα. Ανέκδοτα έγγραφα (1585-1593)», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 34 (2004) : *Μνημόσυνον Μανούσου Ι. Μανούσακα*, Βενετία 2004, σελ. 253-271 και πίν. 1-4 (με ιταλική περίληψη, σελ. 271-272).

«Πολυτελή έργα μικροτεχνίας στην Κρήτη της Βενετικής περιόδου: Ανέκδοτα ευρετήρια του 15ου αιώνα από τη μονή του Αγίου Φραγκίσκου του Χάνδακα», *Πεπραγμένα Θ’ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ελούντα 2001) τόμ. Β2, Ηράκλειο (Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών) 2004, σελ. 315-325 και εικ. 1-9.

“Notes on El Greco’s Resurrection in Santo Domingo el Antiguo”, *El Greco. The First Twenty Years in Spain. Proceedings of the International Symposium (Rethymno, Crete 1999)*, επιμ. N. Hadjinicolaou, Rethymno (University of Crete) 2005, σελ. 37-52, με εικ. 1-19b.

Οι ναοί της Παναγίας Ποδύθου και της Θεοτόκου (ή του Αρχαγγέλου) στη Γαλάτα, Λευκωσία (Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπέζης Κύπρου, Ιερά Μητρόπολις Μόρφου, Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου) 2005 (συνεργασία.: Δ. Μυριανθεύς).

«Άτλαντες, προσωπεία, λέοντες: Γλυπτά της βενετικής περιόδου από τη Μονή Αγκαράθου», *Γλυπτική και λιθοξοϊκή στη Λατινική Ανατολή, 13ος-17ος αιώνες* (Πρακτικά Συμποσίου, Ρέθυμνο 2002), επιμ. Ό. Γκράτζιου, Ηράκλειο 2007, σελ. 114-137 (και αγγλ. περίλ. στις σελ. 138-139).

The Churches of the Virgin Podythou and of the Theotokos (or of the Archangel) in Galata, Nicosia 2007. - *Die Kirchen der Panagia Podythou und der Theotokos (oder des Erzengels) in Galata*, Lefkosia 2007 (αγγλ. και γερμ. έκδ. του βιβλίου που εκδόθηκε στα ελληνικά το 2005).

“Cretan Painters and Their Workshops in Sixteenth Century Candia: Early El Greco’s Professional Environment”, *El Greco’s Studio. Proceedings of the International Symposium (Rethymnon, Crete 2005)*, επιμ. N. Χατζηνικολάου, Ρέθυμνο (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης) 2007, σελ. 1-29, εικ. 1-32.

«Εργαστήρια καλλιτεχνών στην Κρήτη του Θεοτοκόπουλου», *Ο Γκρέκο και το εργαστήριό του – “Talleres artísticos en la Creta de Theotokopoulos”, El Greco y su taller*, επιμ. Ν. Χατζηνικολάου, Αθήνα (Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior de España και Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης) 2007, σελ. 41-67 (έκδοση ελλην. και ισπαν.).

“Viaggi di pittori tra Costantinopoli e Candia. Documenti d’archivio e influssi sull’arte (XIV-XV sec.)”, *I Greci durante la Venetocrazia: Uomini, spazio, idee (XIII-XVIII sec.). Atti del Convegno Internazionale di Studi, Venezia, 3-7 dicembre 2007*, a cura di Ch. Maltezos – A. Tzavara – D. Vlasi, Venezia 2009, σελ. 709-723, 826-831.

«Όψεις της ζωγραφικής εικόνων στην Κύπρο κατά τη βενετική περίοδο και οι σχέσεις με τη Βενετία» / “Aspects of Icon Painting in Venetian Cyprus and Relations with Venice”, Η Γαληνοτάτη και η Ευγενεστάτη / *La Serenissima and La Nobilissima*, επιμ. Άγγελ Νικολάου-Κονναρή / edited by Angel Nicolaou-Konnari, Λευκωσία (Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου) 2009 / Nicosia (Bank of Cyprus Cultural Foundation) 2009, σελ. 157-193.

«Η Isabelle de Lusignan Καντακουζηνή και τα τιμαλφή της από τον Μυστρά στην Κρήτη», *Επιστημονικό Συμπόσιο στη μνήμη Νικολάου Β. Δρανδάκη για τη Βυζαντινή Μάνη* (Καραβοστάσι Οιτύλου, 21-22 Ιουνίου 2008), *Πρακτικά*, επιμ. Ε. Π. Ελευθερίου - Α. Μέξια, Σπάρτη 2008-2009 [2010], σελ. 161-170.

“The Venetian Experience of Two Cretan Icon Painters and Its Impact on Their Work: Michael Damaskinos and Domenikos Theotokopoulos”, *Πρακτικά του Συνεδρίου Griechische Ikonen, Symposium in Marburg vom 26.-29.6.2000*, ed. E. Gerousis, G. Koch, Athen 2010, σελ. 59-80.

«Τάσεις και κυριότεροι εκπρόσωποι της ζωγραφικής εικόνων στην Κρήτη, την Κύπρο και τα Επτάνησα μετά την Άλωση», *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα. Προσεγγίζοντας την ιστορία της*, τόμ. Α΄, επιστημ. διεύθ. Χ. Μαλτέζου, Αθήνα-Βενετία (Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βιβλιοθήκη, αρ. 30) 2010, σελ. 493-534 (με εικ. 1-7).

«Ο Άγιος Ιερώνυμος ως πατέρας της Εκκλησίας και ως ερημίτης σε εικόνες της κρητικής τέχνης. Εικονογραφικές και εικονολογικές παρατηρήσεις», *Πεπραγμένα του Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, επιμ. Μ. Ανδριανάκης, τόμ. Β2, Χανιά 2011, σελ. 331-378 (με εικ. 1-35).

«Η Κρητική ζωγραφική του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα στο ευρωπαϊκό πλαίσιο της εποχής», *Πεπραγμένα του Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, τόμ. Α (Στρογγυλές τράπεζες), επιμ. Μ. Ανδριανάκης, Χανιά 2011, σελ. 349-366.

«In apotheca aurificum: Εργαστήρια, παραγγελίες και χρήσεις έργων αργυροχρυσοχοΐας στον Χάνδακα (14^{ος}-15^{ος} αι.). Έγγραφα από τα Κρατικά Αρχεία Βενετίας», *Θησαυρίσματα* 41/42 (2011/2012), σελ. 361-384 (ιταλ. περίλ. σ. 385) και εικ. 1-10.

“The Man of Sorrows from Byzantium to Venetian Crete. Some Observations on Iconography and Function”, *New Perspectives on the Man of Sorrows*, eds. C. R. Puglisi and W. H. Barcham, Medieval Institute Publications, W. Michigan University, Kalamazoo, 2013, σελ. 147-190.

«Παρατηρήσεις στις τοιχογραφίες του ναού του Σωτήρος στα Ακούμια Ρεθύμνης: Εικονογραφία και νοήματα», *Πρακτικά τού Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: Η επαρχία Αγίου Βασιλείου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, (Σπήλι-Πλακιάς, 2008), τ. Β΄ (Βυζαντινοί Χρόνοι- Βενετοκρατία), Ρέθυμνο 2014, σελ. 51-110.

«Όψεις του σιναΐτικού τοπίου από το Βυζάντιο στον Δομήνικο Θεοτοκόπουλο», *Ο Δ. Θεοτοκόπουλος μεταξύ Βενετίας και Ρώμης*, επιμ. Ν. Χατζηνικολάου, κατάλ. έκθ. με εισαγωγικά δοκίμια, Ηράκλειο-Αθήνα 2014, σελ. 1-43 (δίγλωσση έκδ., ελλ.-αγγλ.).

Εισαγωγικό κείμενο «Μιχαήλ Δαμασκηνός» και λήμματα έξι έργων του (υπ'αρ. 6-11) στον επιστημονικό κατάλογο: *Μουσείο Αγίας Αικατερίνης*, επιμ. Β. Συθιακάκη, Ηράκλειο 2014, σελ. 44-47 και 76-87 αντίστοιχα.

“El joven Greco: la espinosa cuestión de su etapa veneciana y el estado actual de la investigación”, *Fundacion El Greco 2014, Toledo – Museo Thyssen-Bornemisza, Madrid. Simposio Internacional El Greco 2014 (Mayo 21-24, 2014)*, διεύθ. συνεδρ. Fernando Marías, επιμ.έκδ. A. Moreno, L. de Cos (Museo Thyssen-Bornemisza), Madrid 2015, σελ. 4-20.

Μ. Κωνσταντουδάκη-Κιτρομηλίδου